

İSPANYA'DA ENDÜLÜS-İSLAM MEDENİYETİNDEN KALAN İZLER VE ESERLER-IX: KUZEY İSPANYA

THE REMAINS AND ARTIFACTS OF ANDALUSIAN-ISLAMIC CIVILIZATION IN SPAIN-IX: NORTHERN SPAIN

Doç. Dr. Lütü ŞEYBAN

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Bugün bu şehirlerde, Endülüs devirlerinden, hemen hiçbir iz kalmamıştır dense yanlış olmaz. Endülüs'te Maşrik-Mağrib-İber sanatlarının âhenkli bir karışımından doğan yeni bir tarz ortaya çıkmıştır. Motif, desen ve her çeşit süslemeleriyle bu sanat, İslâm sanatının en güzel örneklerinden birisidir. Müslüman ve Hristiyan mimarlar ile sanatkarlar bu sanatı oluşturmak için birlikte çalışmışlardır. Mağribî, Bizans ve Avrupa etkileri Maşrik geleneklerine karışarak ortaya neredeyse eşsiz sentez şaheserler meydana getirmiştir.

Endülüs'ü her bakımdan emsallerinden farklı kılan ve onu daha ileri noktalara taşıyan hususiyetlerin başında, şüphesiz Endülüslülerin ilim, tarım ve ticaret alanlarında sergiledikleri üstün gayretleri gelmektedir. Bu nedenle, İspanya'da yenilenme, Barbar kavimler vasıtasıyla kuzeyden değil, Müslüman fâtilhler vasıtasıyla güneyden gelmiştir. Bu gelişme, bir fetih olmanın çok daha ötesinde bir medeniyet hamlesiydi. Bu sayede İspanya'da VIII-XV. yüzyıllar arasında bütün Ortaçağ boyunca Avrupa'nın bilinen en zengin ve en parlak medeniyeti doğup gelişmiştir.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Endülüs, İzler, Eserler, Endülüs-İslam Sanatı

Abstract

In the last century and today, in Spain or the Iberian Peninsula, nothing else left practically from Islamic heritage except several architectural works. Architectural works are in several cities (Cordoba, Granada and Seville). They are using as tourist attractions. The Mudéjar Style (Arte Mudejar) in architecture that caused by Islamic influence used in a lot of Spanish buildings. And should count the about four thousand Arabic words of Spanish in the Islamic heritage-listed from the past.

In Al-Andalus has emerged a new style was born from harmonious blend of Mashreq-Maghreb-Iberian art. With the all kinds of motifs, patterns and decorations, this art is one of the most beautiful examples of Islamic art. Muslim and Christian architects and artists worked together to create this art. Mingling the Maghribi, Byzantine and European influences with Mashrik traditions emerged unique synthesis masterpieces.

On top of specialities that makes Al-Andalus different from their counterparts and carry it further points there are certainly their their outstanding efforts in science, agriculture, and trade. Therefore, the regeneration of Spain came not through the northern barbarian tribes, but has from the south by the Muslim conquerors. This development was a civilization move much more than being a conquering. In this way,

the most brilliant and developed civilization known during the Middle Ages of Europe was born in Spain in VIII-XVth centuries.

Key Words: Spain, Al-Andalus, Remains, Artifacts, Art of Al-Andalus-Islam

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, tarihte asırlarca Müslümanların yurdu olmuş olan Endülüs'te inşa edilmiş olan medeniyetten artakalan ve bugüne gelebilen eserlere dikkat çekmek, bir başka deyişle, Endülüs'ten geriye bugün neler kalmıştır sorusuna cevap verebilmektir.

İspanyol yazar Miguel de Unamuno der ki: "Allah'tan başka Tanrı yoktur (İslam hâkimiyeti), yaşam düştür (Don Kişot) ve topraklarımda güneş batmasın (XVII. Yüzyıl'ın İspanya İmparatorluğu), bunları anımsar insan Kastilya ovalarını seyrederken."¹

Söylenmese de vurgulanmasa da tarih boyunca Hristiyanlık inancına sınımsız sarılmasıyla ün salan İspanya'nın birçok yeri Hristiyan olmayan, hatta Hristiyanlığa karşıt bir kültürün izlerini taşıyor. Hristiyanlık ile yarımadayı paylaşmış olan o kültürün izleri Hristiyanlık-öncesi döneminkiler veya pagan Roma'nınkiler gibi kazıbilimine mâl olmuş değiller, bilakis yaşayan ve binbir biçimde varlığını hâlâ sürdüren izlerdir. Hem çevrede görüyorsunuz o izleri hem insanlarda. Çoğu zaman da İspanya'yı 'bir başka Avrupa' yapan şey olarak yalnızca sezinliyorsunuz. Cordoba'da bin yıllık Yahudi mahallesinin daracık sokaklarında İbn Rüşd'ün heykeliyle burun buruna gelirsiniz. Kurtuba Ulucâmii'nin kemerleri altında Avrupa'yı hepten unuttur, kendinizi Şam'da bulursunuz. İber Yarımadası'nda doğmak demek, milli kültüründen güçlü bir dinsel inancı devralmak olduğu kadar, ona karşıt ve onun kadar mutlakçı başka inançların bilincini özümsemek, hatta kimi durumlarda çekiciliğini duymak demektir. İşte bu, İspanyollara geniş bir bakış açısı sağlayan iyi bir çelişkidir. İspanyol kültüründe İslam varlığı bastırılmış, unutturulmuş ve yadsınmış da olsa, kendini dolaylı ya da dolaysız binbir yoldan duyurmuştur. O etkinin oranını ve ayrıntılarını bilimsel olarak hesaplamak artık herhalde olanaksızdır.²

Bütün dünyada kabul edildiği gibi, bugün Endülüs kelimesi Müslümanların kafasında geçmişin ihtişamını ve şanını canlandırır. Fakat aynı zamanda Ortaçağ'da İslâmiyet'in gücünün doruğunda olduğu günlerin geride kaldığını hatırlatarak hüznü doğurur. İspanya'daki 800 yıllık Müslüman yönetimi, Müslüman-Hristiyan-Yahudi kültürlerinin yan yana geliştiği zengin bir kültürel, düşünsel ve ticarî hayat meydana getirerek bütün Avrupa'da uygarlığın doruk noktalarından biri olmuştu.³

İspanyolların kendi tarihlerinin çok önemli bir parçası olan Endülüs devirlerine nasıl baktıkları da mühim bir mevzudur. Bunu Robert Irwin'in tespitleriyle özetlemek mümkündür: "Modern çağda cahil, yozlaşmış ve tembel Katolik İspanyolunu, kültürlü Endülüslü atalarıyla karşılaştırmak pek çok Amerikalı ve Avrupalı yazarlar arasında son derece yaygındı. Bu yüzden de birçok İspanyolun Endülüs Müslüman mirasına kararsızlıkla hatta düşmanca yaklaşması pek şaşırtıcı değildir. 19. ve 20. Yüzyıllarda, İspanya'nın tam anlamıyla çağdaş bir Avrupalı ulus olmasını engelleyen şeyin özellikle Arap barbarlığı olduğunu ileri sürmek İspanyollar için çok alışıldık bir durumdu. Onlarda Müslümanların kültürel eserlerini Hristiyanlara mâletme eğilimi de vardı. Daha çok milliyetçi düşünürlerde yaygın olan olumsuz bakışa karşın, liberal aydınlar ile Cumhuriyetçiler arasında Endülüs geçmişi ve kültürüyle

¹ Gül Işık, *İspanya: Bir Başka Avrupa*, Metis, İstanbul 2005, s. 49

² Işık, s. 57-59

³ Graham E. Fuller - Ian O. Lesser, *Kuşatılanlar: İslam ve Batı'nın Jeopolitiği*, çev. Özden Arıkan, Sabah, İstanbul 1996, s. 29

gurur duymak ve 1492'den sonra Katoliklerin Müslümanlar ile Yahudilere uyguladıkları zulme üzülmek yaygındı".⁴

İspanya'da Müslümanlar, gerek dışarıdan gelen gerekse bizzat ülke insanları arasından ihtida eden kişilerin artmasıyla, 1980'li yıllardan itibaren çoğalmaya başladılar. Özellikle Endülüsl'te birçok İspanyol, Müslümanlardan devraldıkları kültürel mirası keşfediyor ve Müslüman oluyor.⁵

A. Şent Yakub (Santiago de Compostela)

Bu şehir Reconquista tarihinde çok önemlidir. Çünkü burada Hristiyan İspanya'nın kaderinde etkili olan dinî bir olay meydana gelmiştir. Olay Asturias kralı el Casto lakaplı II. Alfonso'nun son zamanlarında meydana gelir.

Efsaneye göre, Kudüs'te kral tarafından öldürüldükten sonra cesedi deniz yoluyla Galicia bölgesine gelen Aziz Yakub'un (St. Jakop) zamanla kaybolmuş olan mezarı, 835 tarihinde Keşiş Theodemir tarafından bulunur. Mezar kral tarafından bir kubbe ilâvesiyle türbe hâline getirilir. Olay İspanyalılar ve Avrupa Hristiyanları arasında yayılınca, türbe Hristiyanların hac için yoğun olarak gelmeye başladıkları bir yer hâline gelir ve çevresinde süratle yerleşim oluşmaya başlar. Şehrin adı ise Medînetü Şente Yâkub Mukaddese (Santiago de Compostela, Aziz Yakub'un Mukaddes Şehri) olur.⁶ Daha sonra 1082 yılında türbenin yanına bir de büyük bir kilise inşâ edilir. Kısa zamanda İspanya'nın en büyük birkaç katedralinden biri haline gelen bu yapının inşaat çalışmaları yıllarca sürer ve ancak 1211 yılında sona erer.

Bu gelişmenin İspanyol ve Avrupa milliyetçiliği ile Katolik fanatizmi yolundaki etkileri büyük olur. Nitekim Aziz Yakub, artık İspanya'nın kutsal hâmesi addedilir. Türbesi de zamanla tüm Avrupa Hristiyanlarının ziyaretgâhı hâline gelir. Bu münâsebetle Avrupa ve İspanya Hristiyanları arasında görüşmeler artmaya başlar. Bu görüşmeler karşılıklı etkileşimlere, çeşitli dinî âdetlerin gelişmesine ve Müslümanlara karşı bir suur birliği oluşumuna zemin teşkil eder. Bu süreçte etkili olan isimlerden birisi de piskopos Diego Gelmirez'dir (1069-1129). 1100 Yılında şehrin piskoposu, 1120'de de başpiskoposu olur ve görevi süresince şehre gelen hacı sayısı öyle artar ki, dilde şehre has bir lehçe bile oluşur.⁷ Bugün dahi Santiago, Hristiyan İspanya'nın hatta Avrupa'nın en meşhur hac mahalli olarak bilinmektedir.

İslâmî dönemde şehir, Hâcib el-Mansûr tarafından 387/997 tarihinde fethedilerek tahrip edilmiş, sadece Aziz Yâkub'un mezarına dokunulmamıştır. Galiçya kralı II. Bermudo, üçbeş yıl sonra (XI. yüzyıl başında) şehri Müslümanlardan geri almıştır.⁸ el-Mansûr, bu şehri fethettiğinde zafer alâmeti olsun diye Şente Yâkub Kilisesi çanlarını, diğer pekçok ganimetle birlikte, esir Hristiyan askerlerin sırtında Kurtuba'ya getirmişti. Bazı ahşap parçaları da Ulucâmî'ye uyarlanmıştı. Kaderin garip cilvesine bakın ki, asırlar sonra Kastilya ordusu

⁴ Robert Irwin, *Elhamra*, çev. Fatma Uslu, YKY, İstanbul 2007, s. 150-154

⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bakınız. Muhammed Abdullah İnân, *el-Âsârü'l-Endelüsiyyeti'l-bâkiye fi İsbanya ve'l-Burtugal*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1997. İslâm kültürü ve sanatının Batı'ya tesirleri üzerine daha fazla bilgi için bakınız: W. Montgomery Watt, "İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Tesiri", çev. Hulusi Yavuz, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, haz. Heyet, Çağ (Esra), III, Konya 1994; Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera, İstanbul 2004; Abdurrahman Bedevî, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü*, İz, İstanbul 2002

⁶ İbn Abdülmü'min el-Himyerî (ö. 900/1495), *er-Ravzu'l-mi'târ fi haberî'l-aktâr (Sıfatü Cezîreti'l-Endelüs)*, yay. İhsan Abbâs, Beyrut 1984, s. 348; Arslan, el-Hulel, II, 46 vd.

⁷ Muhammed Abdullah İnân, *el-Âsârü'l-Endelüsiyyeti'l-bâkiye fi İsbanya ve'l-Burtugal*, Kâhire 1997, s. 346

⁸ E. Levi-Provençal, "Santiago", *İA*, X, 195-196; Chaytor, Henry J., *History of Aragon and Catalonia*, London 1933, (Çevrimiçi) <http://libro.uca.edu>, The Iberian Resources Online, Mart 2001, s. 7

Kurtuba'ya girerek (23 Şevval 633/30 Haziran 1236)⁹ Kurtuba Ulucâmîi'nin tepesine haç dikip kiliseye çevirdikten sonra kral, 239 yıl evvel Hristiyan esirlerin sırtında getirilen çanları bu kez Müslüman esirlerin sırtında geriye yerine göndermiştir.¹⁰

B. Liyûn (Leon, Astorga)

Bu şehri Müslümanlar 717 yılında fethetmişler ancak, ellerinde tutamamışlar, 742 yılında Hristiyanlar geri almışlardır. Şehrin bulunduğu Kuzey İspanya bölgesinde Müslümanlara karşı ilk direnişler ve ardından da ilk devletleşme oluşumları başlamıştır. 984 Yılında el-Mansûr, hemen bütün kuzey şehirleri gibi bu şehri de alarak tahrip etmiş ancak, kısa süre sonra 1002 yılında yeniden kaybedilmiştir.¹¹

Kantabria ve Asturias Düklüğü (Galicia krallığı 718-911) adını alan oluşum, Asturias dağlarındaki Covadonga sarp kayalığı altında kalan büyük mağarada, Dük Petrus himayesinde ve ilk isyancıların elebaşısı olan Pelayo (718-737) liderliğinde 718 yılında belirgin hale geldi. Sonradan Müslümanlar bu tehlikeli oluşumu geç fark etmenin bedelini, kuzey yerleşim yerlerinde meydana gelen ve Endülüs vâlilerini çok uğraştıran Hristiyan isyanları olarak görmüşlerdir.

III. Alfonso'dan (866-911) sonra bu krallık, yerine geçen oğlu Garcia ile birlikte artık Leon krallığı olarak anılmaya başlandı. Yeni kral, krallığın başşehrini Ubîd'ten (Oviedo) Liyûn'a (Leon) nakletti. Böylece, Asturias ve Kantabria düklükleri bir krallık çatısı altında birleşti ve Leon (Liyûn) Krallığı (911-1230) ortaya çıktı.¹²

Müslümanların elinde çok az süre (43 yıl) kaldığı için bu şehirde herhangi bir Endülüs eseri mevcut değildir. Aksine, tam bir Ortaçağ Hristiyan şehri karakterindedir. Belki Müdeccen (Mudejar) üslubunda çok az eser bulmak mümkündür, Leon Katedrali'nde olduğu gibi. Katedralde, mezkûr üslupta 13. yüzyılda yapılmış birkaç sandık mevcuttur.¹³

Ayrıca, burada ilk dönem Endülüs mimari sanatı üslubunda inşa edilen Müsta'rib (Mozarab) sanatı örnekleri de vardır: Santiago de Pañalba Kilisesi, San Miguel de Escalada Kilisesi¹⁴, Santo Tomas de las Ollas Kilisesi¹⁵ gibi.

C. Covadonga (Cuadonga)

İspanya'nın kuzeyinde, Asturias (Aştûrîş, Astures, Asturya) bölgesindeki Kantabria (Cantabria) dağlarında bulunan Covadonga, Reconquista kavramıyla çok yakın ilgisi olan bir yerdir. Çünkü Reconquista hareketi, 713-718 yılları arasında burada doğmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi Reconquista, fethedilen yerleri geri alma anlamında İspanyolca bir kelimedir. Kavram olarak, Müslümanların İspanya'yı fethetmelerinden sonra İspanya'yı Müslümanlardan geri almayı hedefleyen hareketin adıdır (La Reconquista, The Reconquest of Spain, el-Hareketü'l-İstirdâdiyye el-İsbâniyye). Târik b. Ziyâd karşısında mağlup olan Vizigot ordusundan artakalan ve sayılarının üç bini hatta üç yüzü aşmadığı rivâyet edilen bir grup asker Covadonga'ya ve onun yanındaki Cangas (Çâga) mağaralarına sığınarak, sonradan Hristiyanlar arasında efsaneye dönüşen Pelayo (ö. 737) liderliğinde Reconquista

⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn İzârî el-Merrâküşi (ö. 695/1295), *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbârî'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, thk.

Muhammed İbrahim el-Kettânî, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1983, IV, 331; Himyerî, s. 458-59

¹⁰ Lütfi Şeyban, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İz Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul 2010, s. 84-85; karşılaştır: Muhammed Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1988, V, 424-25. Bu şehir ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Emîr Şekîb Arslan, *el-Huleü's-Sündüsiyye fi'l-ahbâr ve'l-âsârî'l-Endelüsiyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Kâhire 1936, II, 46 vd.

¹¹ Şeyban, *Reconquista*, s. 78 vd.

¹² Reconquista kavramı ve tarihî önemi konusunda daha geniş bilgi için bkz. Şeyban, *Reconquista*, s. 73 vd.

¹³ Bernard Bevan, "Early Mudejar Woodwork", *The Burlington Magazine for Connoisseurs (JSTOR)*, Vol. 57, No. 333 (Dec. 1930), pp. 271-278

¹⁴ Bkz. s.wikipedia.org/wiki/Monasterio_de_San_Miguel_de_Escalada

¹⁵ Jose Fernandez Arenas, *Mozarabic Architecture*, New York-Barcelona 1972

hareketini başlatmışlardır (718). Vâliler Dönemi sonlarında, bazı vâlilerin ısrarlı kuşatma ve imha harekâtları neticesinde bu direnişçilerin sayısının 30 erkek ve 10 kadına kadar düştüğü de rivâyet edilmektedir.

Mülûkü't-Tavâif Döneminde aralıklarla on yıldan daha fazla süren asabiye savaşları, Endülüs Müslümanlarını tam anlamıyla bir kargaşaya sürüklemişti. Bu savaşlar sebebiyledir ki, Covadonga kayalıklarında tutunmuş olan küçük Hristiyan gücü, bu bölgedeki Müslüman Berberîlerin içsavaşlar nedeniyle Mağrib'e göç etmelerini fırsat bilerek yeniden toparlanmışlar ve nüfûz alanlarını gittikçe genişleterek 750 yılında bağımsız Asturias Krallığı'nı kurmuşlardır. İlerleyen zaman içerisinde bunu Navar Krallığı ve Barselona Kontluğu'nun kuruluşu izlemiştir. Ayrıca Güney Fransa da tamamen Frankların eline geçmiştir. Böylece Müslümanlar, 711-732 seneleri arasında İspanya'nın kuzeyi ile Pireneler ötesinde yani Güney Fransa'da gerçekleştirdikleri fetihlerle elde ettikleri toprakların çoğunu, Müslümanla iskân edip yeterli asker bırakacak imkân bulamadıkları için kaybetmişlerdir. Yine böylece milâdî 711-714 seneleri arasında tamamen Müslümanların hâkimiyetine giren İspanya, yani Endülüs, kuzeyi Hristiyanların güneyi ise Müslümanların egemenliğinde olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bundan sonra iki taraf arasında sekiz asra yakın sürecek ve neticede Müslümanların hezimetleriyle kapanacak bir mücadele süreci de başlamış olmaktadır.¹⁶

Görüldüğü gibi, Pelayo'nun kabrinin de bulunduğu Covadonga merkezli bu bölge, Endülüs'ün kaybı sürecinde birinci dereceden öneme sahiptir.

Covadonga'ya yakın Santander'de, Müsta'rib (Mozarab) sanatı üslubunda inşa edilmiş bir kilise vardır: Santa Maria de Lebeña¹⁷

D. Semmûre (Zamora) ve Şelemenka (Salamanca)

Bütün kuzey şehirleri fethedildiği gibi bu iki şehir de Müslümanlar tarafından fethedilmiş ancak fetihten yarım yüzyıl kadar sonra 130/757 yılında, I. Abdurrahman zamanında Reconquista'ya kurban olmuşlardır. 327/939 Yılında III. Abdurrahman öncülüğündeki Endülüs ordusu, bölgeyi geri almak için savaşa girişmiş ancak, Semmûre kalesi önündeki hendeklerin yanında cereyan eden Hendek (Alhandega) savaşında yenilmiştir. En son el-Mansûr'un meşhur seferleri sırasında kısa süreliğine geri alınmışsa (371/981) da yeniden yitirilmişlerdir.

Semmûre katedralinin müze kısmında Müslümanlardan kalma birkaç seccade ile iki ahşap sandık bulunmaktadır. Ayrıca, şehrin Müslümanlarca da kullanılan sûrlarının bir kısmı halen ayakta.

Burada Müsta'rib (Mozarab) sanatı üslubuyla inşa edilmiş bir kilise de bulunmaktadır: Santa Maria de Tabara Kilisesi.¹⁸

Şelemenka şehri ise, Ortaçağlar boyunca üniversitesiyle meşhur olmuştur. Buradaki üniversite, XIV.-XV. yüzyıllarda Gırnata'daki Müslüman üniversitesiyle rekâbet içindeydi. Semmûre gibi burası da tam bir Ortaçağ Hristiyan şehri hüviyetindedir. Dolayısıyla, Endülüs'e ait hiçbir iz bulunmamaktadır.¹⁹

E. Beledüvelid (Valladolid)

Müslümanların elinde çok kalmamış, X. yüzyılın başında elden çıkmıştır. Burada bulunan Ahşap Sanatı Müzesi binası, mimari unsurları ve süslemeleriyle Müdeccen (Mudejar) sanatına güzel bir örnektir.

¹⁶ İberya Yarımadası'nda Hristiyan krallıklar konusunda geniş bilgi için bkz. Şeyban, *Reconquista*, 107 vd., 201 vd.

¹⁷ Fernandez Arenas, eserin tamamı.

¹⁸ Fernandez Arenas, eserin tamamı.

¹⁹ İnân, *el-Âsâr*, s. 352-360. Bu iki şehir ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Şekîb Arslan, II, 40-44

Ayrıca, Don Kişot'un yazarı Miguel Servantes'in (1547-1616) bir süre yaşadığı ev (Calle Rastro) ile İspanya'nın büyük şâirlerinden biri olan Jose Zorrilla'nın (1817-1893) doğduğu ev de buradadır.²⁰ Bu şehri İspanyollar açısından önemli kılan diğer unsurlar ise şöyledir: Katolik Krallar lâkabıyla anılan ve Endülüs'ün son parçası Gırnata'yı teslim alan Ferdinand ile İzabel'in, Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesine vesile olan evlilik akdi burada yapılmış (1469); Kristof Kolomb burada ölmüş (1451-1506) ve II. Filip burada doğmuştur (1527-1598).²¹

Burada Müsta'rib (Mozarab) sanatıyla inşa edilmiş iki kilise bulunmaktadır: Santa Mariade Wamba ve San Cebrian de Mazote²²

F. Şente Menkeş (Simancas)

Bu şehri Müslümanlar kurmuş ve X. yüzyılın ortalarına kadar ellerinde tutmuşlardır. Beledüvelid'in yakınında bulunan şehir, Endülüs tarihi bakımından iki yönüyle önem arz etmektedir. Birincisi Endülüs dönemlerinde de kullanılan Şente Menkeş Kalesi'dir (Calle de Simancas).

İkincisi ise, Endülüs'ten sonra asırlarca zindan olarak kullanılan aynı kalenin devlet belgeleri için arşiv olarak kullanılmasıdır. 1435-1834 Yılları arasını kapsayan Simancas Arşivi'nde (Archivo General de Simancas), Endülüs'ün kaybindan sonraki bir asırlık sıkıntılı süreçte Endülüslü Müslümanlar (Moriskolar) ve Yahudilerin (Konversolar) Hristiyanlığa dönüp dönmediklerini takip etmesi ve dönmeyenleri yargılaması için kurulan Engizisyon Mahkemesi (Inquisicion) kayıtlarının bir kısmı mevcuttur. Ayrıca Endülüs, Kuzey Afrika ve Osmanlı tarihlerine ışık tutan önemli belgeler de bulunmaktadır.²³

G. Burguş (Burgos)

Santa Maria la Real de Huelgas Manastırı, Müdeccen (Mudejar) sanatıyla inşâ edilmiş olması yanında, İkâb yenilgisi sonucunda Hristiyanların eline düşen Muvahhid sancağını da barındırmaktadır. O yenilgiyle artık Endülüs resmen olmasa da fiilen tükenmişti ve Reconquista'nın tamamlanması artık İspanyolların kendi durumuyla ilgili bir konuydu. Bu meşhur sancağın üzerine nakşedilmiş ibareler, yukarıdan aşağıya şöyledir:

"Eüzü billâhi mine'ş-şeytânî'r-racîm Bismî'llâhî'r-Rahmânî'r-Rahîm Sallâ'llâh" (Kovulmuş şeytandan Allâh'a sığırim, Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla, Allâh O'na salât etsin).

"Yâ eyyühellezîne âmenû hel edüllüküm alâ ticâretin tuncîküm min azâbin elîm" (Ey inananlar, size, sizi acı azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? es-Saff Sûresi, âyet 10).

"Tü'minûne billâhi ve Rasûlihî ve tucâhidûne fî sebîlillâhi, bi-emvâliküm ve enfûsiküm zâliküm hayrun leküm in küntüm ta'lemûn" (Allah'a ve O'nun Resulü'ne iman edersiniz, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilerseniz sizin için en iyisi budur. es-Saff Sûresi, âyet 11).

"Zâliküm hayrun leküm in küntüm ta'lemûn" (Eğer bilerseniz sizin için en iyisi budur. es-Saff Sûresi, âyet 11).

"Yağfir leküm zünûbeküm ve yüdhlüküm cennâtin" (Allah, günahlarınızı bağışlasın, sizi cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koysun. es-Saff Sûresi, âyet 12).

"Tecrî min tahtihâ'l-enhâru ve mesâkine tayyibeten fî cennâti 'adn, zâlike'l-fevzü'l-azîm. es-Saff Sûresi, âyet 12" (içinden ırmaklar akan ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere. İşte bu büyük başarıdır.)

"el-Âfiyetü'l-bâkiye, el-ğıbtatü'l-müttasıla, es-selâmetü'd-dâime, el-âfiyetü'l-bereke, el-âfiyetü'l-bâkiye" (Kalıcı âfiyet, devamlı mutlu hal, daimî selâmet, bereketli âfiyet, kalıcı âfiyet).

²⁰ San Paplo Kilisesi yakınındadır.

²¹ Beledüvelid şehri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Şekîb Arslan, I, 234 vd.

²² Fernandez Arenas, eserin tamamı.

²³ Halil İnalçık, "İspanyol Arşivleri Hakkında", *Belleten*, C.XX, Ankara (1956), S. 78-80, s. 230-236

Bu Muvahhid sancağının yanına konmuş iki küçük sancak daha vardır ki, bunlar da zafer alâmetidir. Fakat bu sefer asırlar sonra 1571 yılında İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında İspanya liderliğindeki birleşik Haçlı donanmasının Osmanlı donanmasına karşı kazandığı zaferin alâmeti.²⁴

Burgos Müzesi'nde, iki ahşap sandık ve birkaç küçük parça Endülüs eseri de bulunmaktadır.²⁵

Şehirde bulunan Santo Domingo de Silos ve Santa Cristina de Barriosuso manastırları, Müsta'rib (Mozarab) sanatı üslubunda inşa edilmiş eserlerdir.

H. Batalyevs (Badajoz)

Bugün Portekiz sınırına çok yakın olan bu şehir, fethin ilk yıllarından itibaren asırlarca Müslümanların elinde bulunmuştur. IX. yüzyılın sonlarında Endülüs'ün hazîn iç çatışmalara sürüklendiği Birinci Fitne Döneminde (el-Fitnetü'l-kübrâ 864-929), bu şehirde Abdurrahman b. Mervân el-Cillîkî (Galiçyalı) bir süre isyanını sürdürmüşse de sonunda merkezî yönetimle anlaşarak şehri imar etmiştir. İbn Mervân'ın yaptırdığı ulucâmi ve mescitler, kale, sûriçi kasaba ve diğer eserler sayesinde şehir Müslüman şehri hüviyetine bürünmüştü.

Sonra Mülûkû't-Tavâif Döneminde bir Berberî hânedan olan Benî Eftas (Eftasîler, 1022-1095)²⁶ burada bağımsız emîrlik kurmuştur. Bunlardan özellikle el-Mütevekkil lâkaplı Ömer İbnü'l-Eftas şâir ve âlim olarak da meşhur olmuştur. Ayrıca çok sayıda başka âlim ve edebiyatçı da bu şehre nisbet edilmektedir. Meselâ, meşhur dil âlimi Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Batalyevsî (ö. 521/1127) gibi.

12 Receb 479/23 Ekim 1086 tarihinde Batalyevs'in 12 km kuzeydoğusunda bulunan Zellâka (Sagrajos) ovasında yapılan savaşta Murâbıt-Endülüs ortak ordusu sayı ve silâh bakımından daha üstün durumdaki Hıristiyan kuvvetlerini ağır bir bozguna uğratmıştı.

Bugün şehirde Endülüs dönemlerinden sadece sûriçi kasaba (alcazaba) ve kasaba içinde Muvahhidler'in yaptığı burç kalmıştır. Ayrıca şehir müzesinde birkaç parça Endülüs eseri de mevcuttur.²⁷

SONUÇ

Bu alan araştırması sırasında görülmüştür ki, bugün Şent Yakub (Santiago de Compostela), Liyûn (Leon, Astorga), Covadonga (Cuadonga), Semmûre (Zamora) ve Şelemenka (Salamanca), Beledüvelîd (Valladolid), Şente Menkeş (Simancas), Burguş (Burgos) ve Batalyevs'te (Badajoz) Müslümanlardan kalan mücerret veya müşahhas iz bulmak neredeyse imkânsızdır. Sadece mimârî alanda Müdeccen üslubunun izlerini görme imkânı vardır. Çünkü bu kuzey bölgesi, İslam hâkimiyetine kısmen girmiş olup bu hâkimiyet uzun ömürlü ve kalıcı olmamıştır. Bu bölgede, İber Yarımadası'nın fâtipleri Müslümanlara karşı Reconquista hareketinin temelleri atılmış ve bu hareketin itici gici yine bu bölgenin Hıristiyanları olmuştur.

KAYNAKÇA

BEVAN, Bernard, "Early Mudejar Woodwork", *The Burlington Magazine for Connoisseurs* (JSTOR), Vol. 57, No. 333 (Dec. 1930), pp. 271-278.

CHAYTOR, Henry J., *History of Aragon and Catalonia*, London 1933, (Çevrimiçi) <http://libro.uca.edu>, The Iberian Resources Online, Mart 2001.

²⁴ Burgos şehir ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Şekîb Arslan, I, 231 vd.

²⁵ Adres ve ziyaret bilgileri için bkz. www.spain.info/en

²⁶ Eftasîler ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, "Eftasîler", *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi*, X, 479-481

²⁷ İnân, *el-Âsâr*, s. 372-379

- FERNANDEZ ARENAS, Jose, *Mozarabic Architecture*, New York-Barcelona 1972.
- HİMYERÎ, İbn Abdülmü'min (ö. 900/1495), *er-Ravzu'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr (Sıfatü Cezâreti'l-Endelüs)*, yay. İhsan Abbâs, Beyrut 1984.
- İBN İZÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed el-Merrâküşi (ö. 695/1295), *el-Beyânü'l-muğrib fî ahhâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, thk. Muhammed İbrahim el-Kettânî, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1983.
- İNALCIK, Halil, "İspanyol Arşivleri Hakkında", *Belleten*, C.XX, Ankara (1956), S. 78-80, s. 230-236.
- İNÂN, Muhammed Abdullah, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1988, V.
- İNÂN, Muhammed Abdullah, *el-Âsâru'l-Endülüsiyyeti'l-bâkıye fî İsbanya ve'l-Burtugal*, Kâhire 1997.
- LEVİ-PROVENÇAL, E., "Santiago", *İA*, X, 195-196.
- ÖZDEMİR, Mehmet, "Eftasiler", *DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi*, X, 479-481.
- ŞEKÎB ARSLAN, Emîr, *el-Hulelî's-Sündüsiyye fî'l-ahbâr ve'l-âsâri'l-Endülüsiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kâhire 1936, II.
- ŞEYBAN, Lütfi, "İspanya Alan Araştırması", Eylül-Ekim 2011.
- ŞEYBAN, Lütfi, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İz Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul 2010.